

פרק ראשון

הנבואה כתופעה אנושית כללית

בהלכות מלכים ח' יא אומר הרמב"ם, כבר לפי הדפוסים הקדומים ביותר של משנה תורה:

כל המקבל שבע מצוות ונזהר לעשותן, הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא. והוא שיקבל אותן ויעשה אותן ממני שציווה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן. אבל אם עשאו ממני הכרע הדעת, אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהן.

נוסחה זו של הרמב"ם הביאה את שפינוזה לגזור מסנה, לא על דעתו של הרמב"ם בלבד בעניין מעמדה של החכמה האנושית שאינה נובעת מההתגלות האלוהית, אלא על דעתם של היהודים בכלל. בפרק החמישי של מאמר תיאולוגי-מדיני טוען שפינוזה, שמי שמגיע לדרכי אמת ואפילו בלי אמונת סיפורים (כלומר במה שכתוב בכתבי הקודש) זוכה להצלחה. ולטענה זו הוא מוסיף:

אמנם דעת היהודים היא בהיפך גמור. שכן הם אמרים שהשקפות אמיתיות ואורח חיי-אמת אינם מועילים כלום לאושר, כל זמן שבני-אדם בוחרים בהם על פי האור הטבעי בלבד, ולא כתורות שניגלו למשה בנבואה. הרמב"ם מעז להגיד דבר זה בפירוש, וזה לשונו בהלכות מלכים פרק ח', הלכה יא: 'כל המקבל שבע מצוות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא: והוא שיקבל אותן ויעשה אותן ממני שציווה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה והודיענו על-ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאו ממני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם ואינו מחכמיהם'.⁶¹

גרסה שנוסחה זו בהלכות מלכים ח' יא גרסה גם את התמסרותו הגדולה של ר'

1 מאמר תיאולוגי-מדיני, בהדגשו של ח' וירשובסקי, ירושלים תשכ"ב, עמ' 61.

משה מנדלסון על הרמב"ם. במכתבו לר' יעקב עמדין מיום ט' במרחשון תקל"ד (25 באוקטובר 1773):

ולי הדברים קשים מצד חלמיש. וכי כל שוכני ארץ ממזרח שמש עד
מבואר ולחצינו ירדו לבאר שחת והיו דראון לכל בשר? ... ומה יעשו אומות
אשר לא זדח עליהם אוד התורה כלל? ... וכי בטרוני' בא הקביה ח"ו על
בריותיו להאבירם ולמחות את שמם, על לא חסם עשו? הלזה יקרא סבא
נכוחה?²

אולם נראים הדברים, שכל ההשקפה הזאת על הרמב"ם עומדת על טעות אחת,
אמנם קטנה מאוד מבחינה טכנית אבל גדולה ומכרעת מבחינה עניינית – שנפלה
בהצחקת דבריו של הרמב"ם בהלכה זו. בכל שלושת כתביו הידועים ביותר,
שנשתמרו לנו מהמאה הי"ג, מהלכות מלכים, שהגיעו לידי במקורם ארבעילומם
– מוצאים אנו את לשונו של הרמב"ם בהלכה זו:

אבל אם עשאו מפי הכרע הרעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות
העולם אלא מחכמיהן (א: מחכמיהם).³

נוסחה חשובה זו, שכבר העמיד עליה במאה שעברה מ' יואל, אבל בצורה לא
מדויקת ועל יסוד אינטרפרמציה מוטעית לגמרי, יכולה להיחשב כיום, לאחר
הימצאותה בכל כתביו הי"ג, כנוסחה המקורית בלא ספק. ואמנם גם
הסברה נותנת, שהרמב"ם לא טען שתם שסלוני אינו נמנה עם 'חכמי אומות
העולם', לפני שהקדים לפרש לנו מהותו של אותו מושג: ולכן מתקבל על הרעת,

2 M. Mendelssohn, *Hebräische Schriften*, III, (Gesammelte Schriften, 16), 1929, p. 178
דבריו האחרונים 'הלזה יקרא סבא נכוחה?' מתייחסים לדבריו של הספק מעשה להלכות
מלכים שם. האומר: 'ראה לי שרבינו אימ' כן מסביר דנפשיה נכוחה היא'.

3 כתביו הי"ג: כ"י עץ חיים 6, שהוא כיום בירושלים, וכתביו נסחיהם בראשית 1282:
כ"י בודסטערקסמן A 77, שכתביו נסחיהם ב"ר 1296 (שניהם לפי הקולומברס שבפוסט);
כ"י אוקספורד 78 Can. Or. (קטלוג גיבאואר 1515), שכתביו נסחיהם, כפי שהראה
לאחרונה בצורה משכנעת מ' בתי-אריה, בסוף 1284. ראה מאמרו 'צורה יוצאת דופן של
ציון התאריך ליצירה בסביו הידי בהרצ"ח, מא' (תשל"ב), עמ' 116–124. על הנוסחה
שבכתביו הי"ג הללו העמדתו בטענתו את הרב ש"י ח"ן וצ"ל הוא אימ' אתה נוסחה
הודאית באנציקלופדיה החלמודית, כך שש"י עמ' רנ. ושם בהצעה 11 הביא גם מקורות
רבים לנוסחה זו מספרים מודפסים שבהם הלכה זו מופיעה.

4 ראה: M. Jökl, *Spinoza's Theologisch Politischer Traktat auf seine Quellen geprüft*,
Breslau 1870, p. 56, וראה שם הצעה 1, שהוא כמובן בלתי מדויקת. אחרי יואל נגד גם
לי שטראוס, בספרו 182 n. 130, Berlin 1930, *Die Religionskritik Spinozas etc.*
ומסתבר שגם הדברים שהוזכרו עליידי הרמן כהן בספרו זה התבטאו במקורות היהודיים,
מהדורה עברית ירושלים תשל"ב, עמ' 160, נכתבו על יסוד תיקונו של יואל.

שבדבריו אלה שבהלכות מלכים אמנם רצה לפרש לנו מה הם 'חכמי אומות העולם' לעומת 'חסידי אומות העולם'. יתר על כן: מאז שנת תרצ"ה כבר גלוי לנו מקורו התלמודי של הרמב"ם לפסק ההלכה שלו, ש'חסידי אומות העולם' נחשבים רק בני נח שמקיימים את שבע מצוותיהם כמצוות אלוהיות 'מפי הגבורה', ומקור זה אינו מזכיר את 'חכמי אומות העולם'. גם עובדה זו מחזקת את הסברה, שבסימנה של הלכה זו התכוון הרמב"ם להגביל תפישה תלמודית זו רק ל'חסידי אומות העולם' לעומת 'חכמיהם'.

עתה שנחברר לנו, שלפי הנראה רק נוסחה משוכשט שללה מאת הנויים המתעלים מרעתם בשכלם ובמידותיהם על שאר העם את התואר הנכבד 'חסידי אומות העולם' ואת המעמד של 'נר תשוב' – יכולים אנו להעלות את השאלה: האם, לרעת הרמב"ם, יוכלו אומות העולם להגיע גם למעלה מזה? האם יוכלו להגיע גם למעלה הנבואה, שהיא לפי דברי הרמב"ם במקומות שונים בכתביו, המעלה האלוטית הנעלה ביותר?

חומשה מעניינת היא, שתשובה ברורה ומפורשת על שאלה זו ייקשה לנו למצוא באף אחד מתיכוריו הגדולים, אם כי אולי ייתכן להסיק מהם תשובה על שאלתנו. הפרק השביעי של הלכות יסודי התורה פותח במלים 'מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם'. שימושו של הרמב"ם כאן בכינוי 'בני אדם' נראה שאינו מקרי, שהרי הפרק החמישי של אותה הלכה פותח במלים 'כל בית ישראל מצוין על קידוש השם', וכדי ששימושו של הרמב"ם שם בכינוי 'בית ישראל' לא בא במקרה, אלא מתכוון להוציא את הנכרים, שאמנם גם הם אסורים בעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, אבל אינם מצוים על קידוש השם ולפיכך אינם

- 5 מדרש רבי אליעזר, מהדורת הרב עזרלאו, נתייחוק תרצ"ד, עמ' 121. העמיד על מקור זה לראשונה ריש ליכרמן, והובא בשמו על ידי ב"ם לוין במאמרו בקובץ הרמב"ם, שבגריסת י"ל פישמן, 'ירושלים תרצ"ה, עמ' קב בהערה; וכן ר"ם נוסמן במאמרו ב-MGWJ, כרך 43 (1933), עמ' 152–153 וראה שם.
- 6 ואכן דעה זו מקובלת כיום על הכל, ראה: אנציקלופדיה תלמודית (הערה 3 לעיל); י"ב, בין יהודים לגויים, 'ירושלים תשכ"א, עמ' 174; הגיל, הלכה וקבלה, 'ירושלים תשמ"ד, עמ' 271; פ"ס שו"ת צע"ל, במאמרו ב' JQR כרך 52 (1961–1962), עמ' 301–303. ואמנם מי פיקס במאמרו בדבר ישראל כרך 3 (1972), 'המדר האנגלי, עמ' XXXVI–V. גישה לתורות, שגם הנוסחה המקובלת עשויה להתאים לרמב"ם, אבל גם הוא לא התכוון בכך לעצמו משם על החיזוק. וראה דבריו שם.
- 7 לא נעמוד כאן על שאלת ההנעה ל'עולם הבא', מונח מרובלמטי למדי במשנת הרמב"ם, אבל יש להוסיף בכל תוקף, שהתנסחה של כתביה"ד הגיל אינה מפורשת כלל אם יש ל'חכמי אומות העולם' חלק ל'עולם הבא' או לאו, ובכך שגה במדומי ר' יוסף בן שם שגם בספרו בכור אלהים, שהתנסחה שהיה לפניו בהלכות מלכים וזמנה לזו שבכתביה"ד הגיל, ושלל על סמך משהה זו מאריסטו שהתמלסך נתחסד במעלותיו את חלקו בעולם הבא, ראה: ספר אלהים, פירוש שו"ת, בוך שלפני האחרון ע"א.

חייבים ליהרג על איסורים אלה.⁸ גם חיבורו הכללי את הנבואה במשנה תורה ובמורה נבוכים אינו מניח תכונה אנושית ביוחדות לישראל בלבד הנדרשת כדי להגיע למעלה זו. ואמנם, במורה נבוכים ב, מה מונה הרמב"ם את בלעם בקבוצת האנשים שהגיעו למעלה של 'רוח הקודש' — 'בעת שהיה טוב' (עמ' שנד) — אבל זו אינה אלא מעלה שלפי הרמב"ם קרובה לזו של הנבואה, והיא מדרגה למטה ממדרגות הנבואה האמיתיות. אכן נראה, שלפי הרמב"ם אין כל מניעה שגם נכרי שאינו יודע דבר מתורתנו יכול להגיע למעלה הנבואה; אבל דברים מפורשים בשאלה זו אינם נשמעים לא ממשנה תורה ולא ממורה נבוכים.

מקום אחד ויחיד שבו שומעים אנו דברים מפורשים מפי הרמב"ם בשאלה העומדת לפנינו הוא באגרת תימן: בה אומר הרמב"ם: 'ואם כנגד לא נצדק נבונה עמר חיר, פליס דילך כן אנ'ל כונהם מן גיר ישראל כמא יט'ן אלעואם, תחי נלחגי' ללחמקה מן קולה מקרבך מאחיך. לאן איוב צופר ובלרד ואליופ ואליהרא כלום ענדנא אנביא וזן כאנו לים מן ישראל';⁹ כלומר:

מה שאין אנו מקבלים כאמת את נבואת עמר וידי¹⁰ אין זה כיוון שאין הם מישראל, כאשר חי'בים ההמון. כאילו נדחקנו ללמוד הלכה מאמרו 'מקרבך מאחיך', שהרי איוב, צופר, בלרד, אליפז ואליהוא כולם נביאים לשיטתנו, אף שלא היו מישראל.

וכן בהמשך הדברים שם: 'פאן קאם נבי', פוא מן ישראל או מן אומות העולם ודעא אלי דין משה רבינו ע"ה וחז' עליה, ולא זאד פיה ולא נק' מנה, מח'ל ישעיה וירמיה וזירמא, נטלב מנה אלמעניוה. פאן אחי כהא צדקנאה וכאן מעטימא תעטיים אלאנביא, וזן נכל ענאה קח'ל'.¹¹ כלומר:

אם יקום נביא, בין מישראל בין מאומות העולם, ויעשה נפשות לדתו של משה רבינו ויעזור עליה, לא יוסיף בה ולא יכשל ממנה, כגון ישעיה וירמיה וחולתם, נבקש ממנו אות, אם יתן אות — נאמין לו וייתן לו כבוד נביאים (או: ויש לכבודו כיאות לנביא), אך אם יימנע מתת אות, ייהרג.

8 השוה: הלכות מלכים י ב. — אלטלא מוצא זו לא היה מקום להזקק לכינוי 'בית ישראל', שהרי הנהגת יסוד של ספר משנה תורה היא, שתורייג מצוות אהן פגות אלא לישראל. ואמנם לאחריה כנה חכם אחד מנרל גדול על שתי המלים הללו 'בית ישראל' שבהלכה זו; אבל גם אם יש ממש במנרל זה יוכל מייסוד להגיע צומט, שלא על שתי המלים הללו ביססתי את דברי, במאמרי בהגות ב, כפי שהוא סבור. ראה: דעת, יז, המדור האנגלי, עמ' VIII תורה 4, מבלי-מקום, לא שם ולא כאן אני ממש מסתמך עליהן. (לעומת של עזין השוה גם הלכות יסודי תורה ט, א, ששם מרבו הרמב"ם על 'איש בין מישראל בין מן האומות', שעלול להיחשב לנביא שקר, ולהתחייב בחוק על נבואתו השקרית).

9 אגרת חזקן, מהדורת איש הלקין, נדפדוק תשי"ב, עמ' 58-52.

10 שמוח המסמלים בדרך משל שני ערבים, כדומה לראובן ושמוען במסורת היהודית.

11 שם, עמ' 56.

ואמנם, קביעות אלה שבאגרת חִימָן מחייבות יפה עם התפישה שהשחקפה לנו גם מחיבוריו הגדולים של הרמב"ם, וגם לא מצאנו טעם להטיל ספק בכנותן בשל אופיה הפובליציסטי של איגרת זו. אדרבה: מסתבר שקביעה זו, שהנבואה אינה מיוחדת לישראל, אינה הולמת את האינטרסים הכלליים שלהם נועדה האיגרת. אלא שקביעה זו נראית כבלתי מתיישבת עם רבירו של הרמב"ם עצמו באותה איגרת, שורות מועטות לפני המוכאת הראשונה. שהרי כך הוא אומר: 'חִים בִּין סְהִלָּה אֵלֶּאמֶר וְקָאֵל אֵן כֵּל נְבִי יִכְשֵׁל לָכֶם וּיְכַבְּרֶכֶם בְּמֵא סִיכִין, אֲנִימָא יִכּוֹן פִּי מֵא בִּינָכֶם, חֲחִי לֹא תִלְתְּנִי לַחֲטוּף בִּילְפָּה מִן בִּלְד אֵלִי בִלְד, או חֲקֻטַּע אֵלִיָּה מִסִּאפָּה בַּעֲדֵיהָ, וְהִדֵּא הוּא מַעֲנִי קוֹלָה מִקֶּרְבְּךָ. חִים אֲכִיבֶר כֹּאבִיבֶאֶר אֲכִיד וְקָאֵל אֵן מַע כּוֹנֵה קִרִּיב מִנָּכֶם וְפִי מֵא בִּינָכֶם, יִכּוֹן מִנָּכֶם אִיצֵ'א, אַעֲנִי מִן יִשְׂרָאֵל, חֲחִי תִכּוֹן הִדֵּיהָ אֶלְפַּצִּי'לָה, וְהִיא אֶלְתִּקְרֶם בַּמַּעֲרָפָה: מֵא יִכּוֹן מִכְחָצָה בָּכֶם, וְלִדְלֶךְ אֲכִיד אֵלֶּאמֶר וְקָאֵל כְּמוֹנִי¹². כְּלוֹמֵר:

אחרי כן הבהיר את קלות העניין ואמר: כל נביא שישלח אליכם וידיעכם את אשר יהיה ויהיה בקרבכם, כדי שלא תצטרכו לסובב אחריו מארץ לארץ או לעבור אליו מרחק רב. זאת היא משמעות אמרו 'מקרבך'. אחר מכן הודיע הדעה אחרת ואמר שעם היוצו קרוב אליכם ובקרבכם הוא יהיה גם מתוכם, כלומר מתוך ישראל, כדי שהמעלה הזאת, ר"ל הודיעה-מראש מה יהיה, תהיה מיוחדת לכם. לכן הדגיש את הדבר ואמר 'כמוני'.

הנה, אם גם דברים אחרונים אלה עשויים להתפרש כדברי צידוד לנידחי חִימָן וכאמצעי למנוע מהם את האמונה בנבואתם של נח"ם, הרי ייקל גם למצוא בכחבי הרמב"ם האחרים משפטים המעידים לכאורה על עליונות אישית מוחלטת של האדם מישראל על הנכרי. נראה את הדבר בשתי דוגמאות:

א. בבבא קמא לו ע"ב אומרת המשנה: 'שור של ישראל שננח שור של נכרי פטור ושל נכרי שננח לשור של ישראל משלם נזק שלם'. אפליה זו בין הישראלי והנכרי במשנה זו מנומקת על־ידי הרמב"ם: 'דאל יקשה בעיניך דבר זה ואל תתמה עליו כמו שלא תתמה על שחיטת בעלי החיים אע"פ שלא עשו שום רע, לפי שמי שלא נשלט בו התכונות האנושיות אינו אדם באמת ואין תכליתו אלא לאדם, והדיבור על עניין זה צריך ספר מיוחד¹³'. מכאן על־כִּלְפָּנֵים נראה, שהרמב"ם רואה את הנכרי פתם כמחוק לאיש נחות מבחינת תכונותיו האישיות.

12. שם, עמ' 48–50.

13. במידה המשנה לניקין, עמ' כ' — את המלים 'ואין תכליתו אלא לאדם' מפרש הרב קאפח שם בהערה 8: 'כלומר שכל עצמם מציאותם של אלו אינו אלא כעבור האדם השלם, ונראה שפירש יפה'.

ב. במורה נבוכים ב, ל (שיג) מייחס הרמב"ם חשיבות נעלה ביותר לאחת הדרשות התמורה ביותר שבספרות התלמודית, בבבלי שבת קמז ע"א רש"י, וזה לשונו: "ומהמאמרים גם כן הנפלאים אשר פשוטיהם בחכילית הריחוק, וכשיבנו פרקי זה המאמר הבנה טובה תפלא מחכמת זה המשל והסכימו למציאות. הוא אמרם, משיבא נחש על חור הטיל בה זוהמה, ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. גויים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן והנהג זה גם כן". פירושה של מובאה זו ברור ומסכם על כל פרשני מורה נבוכים, והוא כבר מוליך אותנו לפתרון שאלתו ועמדתו המבינה של הרמב"ם על מעמדו של הנכרי ואפשרותו להגיע לשלמות האנושית העליונה. 'הנחש', שהוא לפי הרמב"ם בפרק זה הכוח המדמה, הכוח המשמש ל'ניחוש', השתלט על 'האשה', שהיא לפי פרק זה ושאר פרקים במורה נבוכים הסמל ל'חומר'. השתלטותו של הכוח המדמה על החומר (הבא לידי ביטוי גם בפסוק 'ותרא האשה כי טוב העץ למאכל', בראשית ג, ו: והשוה מורה נבוכים א, ב) החדירה בו רעל, שבו הוא מרעיל את 'האיש', המסמל את הצורה האנושית שהיא השכל. ישראל שעמדו על הר סיני ניתנה להם תורה המלמדת אותם דעת והמסנת את יצריהם, פוסקת וזהמנם על-ידי התורה; אבל גויים שלא עמדו על הר סיני ואין להם מצוות המרסנות אותם, וזהמנם אינה פוסקת¹⁴.

להבדלתה של פונקציה זו, שיש לה לתורה להשתלמותו של האדם ולהגיעו למעלתו העליונה. נסכם בראשי פרקים מהותה של מעלה עליונה זו ואת התרומה שתורמת התורה להגיע אליה. הנבואה, המעלה האנושית העליונה, היא שלמותו השכלית של האדם, כשאלה מצטרפת גם שלמות הכוח המדמה¹⁵. השלמות השכלית עושה אותו לפילוסוף, ושלמות הכוח המדמה המצטרפת אליה עושה אותו לנביא¹⁶. המסוגל לראות 'בחלום' ו'במראה' את התכנים האינטלקטואליים באופן חזוטי¹⁷ מה שמאפשר לו לשמש כמורה וכמוכח להמון. תפקיד המחייב לרבו במשלים ובחידות, ומה שמאפשר לו גם כן להגיע באמצעות כוח המשער, ברגעי השדאה פיוחדים, לקלוט 'בחלום' או 'במראה' סמלים של תכנים אינטלקטואליים, שכדרך הלימוד הדיסקורסיבי הרגיל אינו יכול להגיע אליהם.¹⁸ כדי להגיע אל מעלה זו משמשת, לפי הרמב"ם, השלמות המוסרית אמצעי

14 ראה פירושיהם של נרדכי, אפרדי, קרשקש ושם טוב לפוסקת זו: ולא מצאתי עד כה פירוש אחר.

15 ראה הגדרת הנבואה של הרמב"ם במורה נבוכים ב, לו (שבת).

16 ראה שם ב, לו.

17 ראה פרק לו, הפוסקת המפתחת שם בצפי שכו.

18 שם ב, לת, על מהותו של כוח 'המשער' ראה להלן בפרק השני, עמ' 35-36.

הכרזתי. מתכונות הנביא לפי הלכות יסודי התורה ו, א, שיהא יציבור במידותיו, שלא יהא יצוד מתגבר עליו ברבר שכעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצוד חסיד, טענה שהוא מפרש אותם בהרחבה כמורה נבוכים ב, לו¹⁹. רק שלמות מוסרית, שהיא לפי הרמב"ם השתלשלות נמורה של השכל על היצרים ועל הכוח המרמה, מאפשרת לנביא שלא יראה בחלום ובמראה דברי הכלים מהבלי העולם הזה, אלא "עניינים אלוהיים נפלאים מאד ולא יראה וולת האל ומלאכיו ושלא ישער ולא תהיה לו ידיעה אלא בעניינים הם דעות אמיתיות והנהגות כוללות לתיקון בני אדם קצתם עם קצתם"²⁰.

לחכלית זו תרומת התורה תרומה נכבדה ביותר. בניגוד לחוקים האנושיים, שאינם מיועדים אלא להסדיר את ענייני החברה, דואגת התורה האלוהית גם להשתלמותם האישית של המשתעבדים לה²¹. שתי תכליות יש לה לתורה: 'תיקון הנוף' ו'תיקון הנפש'²². 'תיקון הנפש' הוא בהחדרת דעות אמיתיות בלבבות המאמינים בדרך הקבלה, כגון מציאות ה' ויחודו, ו'תיקון הנוף' הוא בתיקון סדרי החברה ובמתן מצוות המיועדות לדאוג לבריאותו ולרישון יצרו²³. כך, למשל, כל הלכות מאכלות אסורות, הלכות נדרים והלכות נזירות נועדו לרסן את יצר האכילה והשתייה של האדם²⁴; כל הלכות איסורי ביאה נועדו לרסן את יצרו המיניים של האדם²⁵. ממילא, היהודי שגדל על ברכי התורה והנאמן למצוותיה, כבר נתונים לו הנחיות לאמיתות עיוניות וכבר ניתן לו אמצעי יעיל לא להיות משועבד לחאותיו.

כזה הגענו. כמדומה, לפשר הפרדוקס של הרמב"ם על מעמדו של הגוי שאין לו תורה ומצוות ועשוי רק מתוך 'הכרע הרצתי' להגיע למעלות מידותיות ושכליות. מסתבר מכלל השקפותיו של הרמב"ם, ולאו דווקא מרבירו המפורשים באיגרת חסדן, שבאופן עקרוני יכול גם גוי כזה להגיע לשלמות האנושית העליונה. יתר על כן: מכלל דבריו של הרמב"ם נראה, שהתעלות עצמאית זו של אברהם אבינו ובעקבותיו של משה רבינו, היא ששימשה יסוד לתורה זו, שבשכילנו היא כבר משהו נחות. אולם הגוי שלא עמד על הר סיני ולא ניתנה לו התורה, סיכויו להגיע לשלמות האנושית קלושים לאין שיעור מאלו של היהודי. לכן סתם גוי יכול להיחשב כמי שאינו אדם באמת, כמי 'שלא נשלמו לו

19 כמסקנה הנממית לעיל הערה 17.

20 שם בסוף הפסקה.

21 מורה נבוכים ב, מ.

22 שם ג, כז.

23 שם שם.

24 שם ג, מה.

25 שם ג, מט.

התבוננות האנושיות', ובדני ממונות שראוי בהם ללכת על-פי הרוב ועל-פי המצוי יהא צידוק לאפליה עקרונית בין יהודי לנכרי. התבוננות קלושה זו של הנכרי להגיע לנבואה, היא כנראה זו שלפי הרמב"ם, באיגרת ח'מן, עוסקת ביסוד ההבטחה שהובטחה לנו על-ידי משה רבינו, שכל נביא שיקום לנו להורות לנו את הדרך נלך בה, יהיה מישראל. ואכן, דבריו של הרמב"ם שם על נביא 'מאומות העולם' שיקרא בני-אדם 'לדתו של משה רבינו ויעזור עליה, לא יוסיף בה ולא יבטל ממנה', אינם מביעים אלא אפשרות היפותטית ולא מציאות שעשויה להתקבל על הדעת למעשה. נביא כזה הקורא בני-אדם לדתו של משה רבינו, היהוה מן-הסתם מאמץ בעצמו בדתו של משה רבינו ולכן הוא מן-הסתם גר צדק שכבר אינו 'מאומות העולם', אלא, בהתאם לדעתו של הרמב"ם בסכתבו המפורסם לר' עובדיה גר צדק, כישראלי גמור לכל דבר²⁶.

בסיכומו של הפרק נוכל לומר, אם אמנם צדקנו בהסברתנו זו על מעמדו של הנכרי ואפשרותו להגיע לדרגת הנבואה — הרי היה הרמב"ם הוגה-הרעות הראשון בתולדות הפילוסופיה היהודית של ימי הביניים, שזאת בנבואה חכונה אנושית כללית, שבאופן עקרוני יהודים וגויים שווים לנביה. הן רב סעדיה גאון, הן ר' יהודה הלוי, הן ר' אברהם אבן דאוד, עם כל דמיונו הרב לרמב"ם בתורת הנבואה שלו, ראו בנבואה סגולה מיוחדת לישראל. תפישה זו של הרמב"ם על הנבואה כשוחפת לכל בני-האדם, גם כבהירה לנו את המעמד המיוחד שהוא העניק לנבואת משה, שאינו רק נביא גדול מכל הנביאים, אלא גם שנבואתו שונה במהותה מנבואת שאר הנביאים²⁷. דבר שלא נטען לפני הרמב"ם בצורה כה קיצונית. תפישה זו גם מתרצת לנו את הקושיה, שהרכו להתקשות בה, מה ראה הרמב"ם למנות את נבואת משה רבינו כעיקר בפני עצמו בין שלושה-עשר עיקרי האמונה. התשובה היא, שהיות ולפי דעתו גם גוי יכול להגיע לנבואה, מניחה שיטתו מקום לטענתם של המוסלמים, שמשה היה אמת וחורו היה אמת עד שבא 'תוחם הנביאים', הוא מוחמד, וביטל את תורתו. טענה זו שהרמב"ם לא היה יכול לשלול אותה שלילה עקרונית אלא רק מתוך חיטוט בביטוייה של מוחמד, שאליה הוא רומז בצורה שקופה בסימונו של פרק ארבעים מהחלק השני של מורה נבוכים (שלוט-שם) — היא זו שהגיעה אותו כנראה להעמיד את משה רבינו כמעמד אישי מיוחד שונה מכל יתר הנביאים והיא בודדאי גם זו שהגיעה אותו בפירושו למשנה לקבוע את נבואתו המיוחדת של משה רבינו כעיקר בפני עצמו מעיקרי האמונה.

26 ראה: חשוכות הרמב"ם, כרך שני, תשובה רצג (וכסובין), ח'מן מאומות דברים שלנביהם מוסלת ההלכה החלופית את הנריס, ואין כאן המקום להאריך בזה.

27 מורה נבוכים ב, לה. והרמב"ם יחפרשו בספר הבא.